

Голубєва Неллі Юрїївна
д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ: НОВЕЛИ ЦПК

У ЦПК України в ред. 2017 року в якості одного з принципів цивільного судочинства названий принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами.

Реформування цивільного судочинства неможливе без вирішення проблеми зловживання цивільними процесуальними правами. У загальному вигляді можна сформулювати наступні види зловживань процесуальними правами в цивільному процесі: 1) зловживання правом на пред'явлення позову (подача завідомо безпідставного позову, зустрічного позову, за змовою сторін, до неналежного відповідача або неналежним позивачем та інших так званих «технічних» позовів); 2) зловживання правами, спрямовані на затягування строків розгляду справ (подача клопотання про зупинення провадження, безпідставне або повторне заявлення клопотань, залучення до участі у справі як можна більшої кількості учасників (співвідповідачів, третіх осіб)); 3) умисні дії учасників фактичного характеру, спрямовані на затягування строків розгляду справи, ухилення учасника процесу від участі в судових засіданнях, наприклад, ухилення від отримання повідомлення про час судового засідання, імітація «хвороби» та інших «поважних причин» з метою відкладення судового засідання; 4) зловживання правами, які пов'язані з оплатою судових витрат; 5) зловживання правом на відвід судді; 6) неподання або несвоєчасне подання доказів тощо.

Рекомендацією R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи від 28 лютого 1984 року зазначено, що коли сторона порушує явно необґрунтований позов, суд повинен мати повноваження приймати рішення по справі на основі спрощеної процедури і, якщо це необхідно, накладати на цю сторону штраф або виносити рішення про відшкодування збитків іншій стороні.

Коли сторона в ході судового розгляду веде себе недобросовісно і явно порушує процедуру з очевидною метою затягнути розгляд, суд повинен мати повноваження або негайно прийняти рішення по суті, або застосувати такі санкції, як, наприклад, накласти штраф, зобов'язати відшкодувати шкоду або позбавити права на процесуальні дії; в особливих випадках він повинен стягувати з адвоката судові витрати. Професійним асоціаціям юристів слід запропонувати застосовувати дисциплінарні заходи у випадках, коли поведінка одного з їх членів носила характер, описаний в попередніх пунктах [1].

Європейським правопорядком знайомі такі категорії як «лояльність» і «чесність» учасників процесу, як невід'ємні елементи процесуальної поведінки. У літературі багато років обговорювали питання *посилення відповідальності за зловживання процесуальними правами*.

В попередніх публікаціях ми наголошували, що для подолання практики зловживання процесуальними правами необхідно: по-перше, встановити систему штрафів за такі зловживання; по-друге, визначити в ЦПК поняття «зловживання цивільними процесуальними правами»; по-третє, підвищувати суми, які стягуються в якості судових витрат зі сторони, що програла (це знизить сутяжництво: подання необґрунтованих позовів, безперспективних позовів); по-четверте, державні органи мають відмовитися від практики оскарження практично всіх рішень судів у вищих інстанціях незалежно від перспектив такого оскарження; по-п'яте, підвищення рівня спеціалізації учасників процесу за рахунок підвищення кваліфікації представників сторін [2, с. 3-10].

У новій редакції ЦПК передбачені шляхи протидії такому зловживанню. Відповідно до ст. 12 ЦПК суд запобігає зловживанню учасниками судового процесу їх правами та вживає заходів для виконання ними їх обов'язків.

Стаття 44 ЦПК під назвою «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» крім загального правила про недопустимість зловживання процесуальними правами, передбачає, що в залежності від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, які суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення (наприклад, див.: [3]);

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями (наприклад, див.: [4]);

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою (наприклад, див.: [5]);

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Наслідки зазначених дій: якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи *має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання* (ч. 3 ст. 44 ЦПК).

На недопущення зловживання процесуальними правами направлено положення ч. 4 ст. 135 ЦПК про те, що як захід забезпечення судових витрат суд, з урахуванням конкретних обставин справи, має право, за клопотанням відповідача, зобов'язати позивача внести на депозитний рахунок суду грошову суму для забезпечення можливого відшкодування майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку із розглядом справи (забезпечення витрат на професійну правничу допомогу). Таке забезпечення судових витрат застосовується, якщо позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов.

У ст. 141 ЦПК, яка присвячена питанню розподілу судових витрат між сторонами передбачено у ч. 9, що у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково *незалежно від результатів вирішення спору*.

Статтею 148 ЦПК передбачено, що суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;
- 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк тощо.

Так, в ухвалі Новоайдарського районного суду Луганської області від 22 лютого 2018 року (справа № 419/3374/16-ц про встановлення факту, який має юридичне значення, та повернення безпідставно набутого майна) зазначено, що 09.11.2017 року позивачем ОСОБА_1 було заявлено клопотання про витребування доказів від ОСОБА_3, а саме оригіналів документів, які були передані останній померлою ОСОБА_7 у день її смерті: договору дарування житлового будинку від 02.10.1996 року, договору дарування від 06.07.1969 року, технічного паспорту будинку № 55 по вулиці Песчаная м. Щастя на імя ОСОБА_7, домової книги даного будинку. Ухвалою суду дане клопотання було задоволене та покладено на ОСОБА_3 обов'язок надати витребувані документи до суду. На даний час ухвала суду не виконана. ОСОБА_3 пояснила, що вона вважала, що для суду достатньо надання копій документів, а оригінали документів знаходяться у неї вдома. Суд розцінив таку поведінку ОСОБА_3 як неподання витребуваних судом доказів без поважних причин та було накладено штраф за неподання доказів, витребуваних судом, без поважних причин учасником справи у розмірі 0,3 розміра прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що становить 528,60 гривні [6].

В ухвалі Новоайдарського районного суду Луганської області від 21 лютого 2018 року (справа № 419/3374/16-ц про встановлення факту, який має юридичне значення, та повернення безпідставно набутого майна) зазначено, що представник відповідача -

ОСОБА_4 20.12.2017 року, будучи належно повідомленим про час і місце судового засідання, котре було призначене судом на 09:30 год. 20.12.2017 року, перебуваючи в приміщенні суду, покинув його безпосередньо перед проведенням судового засідання, нічого не пояснивши про причини такої своєї поведінки. ОСОБА_4 пояснив, що ОСОБА_3 захворіла, тому він відніс заяву про перенесення судового засідання у зв'язку з хворобою ОСОБА_3 в канцелярію та покинув приміщення суду. Суд розцінив таку поведінку ОСОБА_4 як невиконання процесуальних обов'язків та зловживання процесуальними правами з метою перешкоджання судочинству. З урахуванням того, що представник відповідача ОСОБА_4 до суду в судові засідання не з'явився, про причини неявки суду не повідомив, суд вважає за доцільне накласти на ОСОБА_4 штраф у розмірі 0,3 розміра прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що становить 528,60 гривні [7].

При цьому відповідно до ч. 2 ст. 148 ЦПК у випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд з урахуванням конкретних обставин стягує у дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

А відповідно до ч. 3 цієї статті у випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника.

Вже можна навести і приклади «зловживання» правом на заявлення клопотань про застосування заходів процесуального примусу за зловживання процесуальними правами», наприклад, див.: [8].

Накладення штрафу, згідно ч.1 ст. 148 ЦПК України є правом, а не обов'язком суду, при виявленні будь-яких порушень. Так, суд зазначив, що «враховуючи те, що вказане порушення є незначним, при відкритті провадження у справі відповідачці не роз'яснювались правила (порядок) надання відзиву на позов, вказане порушення можливо усунути, суд вважає що у задоволенні

клопотання про накладення штрафу на приватного нотаріуса ОСОБА_5 слід відмовити» [9].

У відповідності до ч. 2 ст. 262 суд може постановити *окрему ухвалу* у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства *адвокатом або прокурором*.

Фактично *правовими наслідками зловживання процесуальними правами стануть*: по-перше, можливість суду залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання (за наявності умов застосування ст. 44 ЦПК); по-друге, накладення штрафу; по-третє, суд може зобов'язати позивача внести на депозитний рахунок суду грошову суму для забезпечення можливого відшкодування майбутніх витрат відповідача на професійну правничу допомогу, якщо позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов; по-четверте, покладання судових витрат незалежно від результатів вирішення спору; по-п'яте, суд може постановити окрему ухвалу щодо неналежного виконання професійних обов'язків адвокатом або прокурором.

Крім того, позитивним моментом для запобігання зловживання процесуальними правами є підвищення рівня спеціалізації учасників процесу (участь у якості представників адвокатів).

Однак у ЦПК нема визначення поняття «зловживання процесуальними правами», що може утруднити застосування на практиці вищезазначених норм. Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 44 ЦПК абзацом другим наступного змісту: «Зловживання цивільними процесуальними правами – недобросовісні дії учасників судового процесу направлені на реалізацію суб'єктивного права всупереч його призначенню, за допомогою яких один учасник судового процесу чи його представник навмисно або недбало заподіює шкоду іншим учасникам процесу чи їх представникам чи правосуддю в цілому».

Література:

1. Рекомендация R (84) 5 Комитета министров государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы от 28 февраля 1984 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_126.
2. Голубева Н.Ю. Пути противодействия злоупотреблению гражданскими процессуальными правами: постановка проблемы // Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). – Одеса : Фенікс, 2015. – 90 с. - С. 3-10.
3. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72480241>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71906174>
4. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72310545>;
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72310817>)
5. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72421995>
6. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72393454>
7. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72366673>
8. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72422973>
9. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72098536>

Андронов Ігор Володимирович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СПОСОБИ ОСКАРЖЕННЯ ТА ПЕРЕВІРКИ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

В юридичній літературі справедливо відзначається, що ефективність судочинства визначається не відсутністю імовірності судової помилки, а наявністю досконалих способів її усунення [1, с. 22; 2, с. 459].

Взагалі в процесуальній науці виділяють різні способи оскарження та перевірки судових рішень.

Окремі автори пропонують виділяти три види перевірки судових рішень: 1) юридико-фактичну, 2) юридичну, 3) виняткову (надзвичайну). Під час юридико-фактичної перевірки суд другої інстанції перевіряє законність та обґрунтованість судових рішень, ухвалених судом першої інстанції. Мається на увазі апеляція. Під юридичною перевіркою автор розуміє касацію, тобто перевірку судових рішень судом третьої інстанції лише на предмет правильності застосування норм матеріального та процесуального права. В якості прикладу виняткової (надзвичайної) перевірки автори наводять судовий нагляд [3, с. 126; 4, с. 246-247].